

okvetetlenül egy másik állat segítségére van utalva, s ha kell, erőszakkal ragaszkodik lakóhelyéhez; nem él gazdájának rovására, hanem megelégszik testének váladékával, vagy az esetlegesen hozzákerülő táplálékkal.

Parazitának végül azt nevezi, mely szervezeténél fogva egy másik állat testét és vérét kizsákmányolni, de olyképen, hogy gazdájának halálát közvetlenül elő ne idézze, hanem lehetőleg sokáig élvezhesse.

Bármily szellemesnek, a maga nemében határoltnak látszik is ez a beosztás, se elméleti, se gyakorlati haszna nincsen; az állatok életmódjukat nem a definíciók, hanem a megélhetés és alkalmazkodás kérlelhetetlen törvénye szerint igazítják. A *Phronima* pl. ép oly kevéssé lehet a *Pyrosomá*-nak parazitája, mint mutualistája vagy commensalistája. A Lepas-félék, ha csetek hátára tapadnak, még nem lépnek velök társviszonyba, hiszen élettelen tárgyakkal, mint horzsákövel vagy faággal is beérik, ha máshova nem tapadhatnak. Az életjelenségek, a megélhetés legtisztességesebb nemétől a legkifejlettebb parazitásáig, folytonos láncolatot képeznek, melynek egy szemét sem lehet eltávolítani a nélkül, hogy az összefüggés meg ne bomljék.

DR. ÖRLEY LÁSZLÓ.

XXXII. A MAGYAR TUDOMÁNYOS NOMENKLATURA.

E Közlöny ez idei augusztusi füzetében Dr. B o r b á s V i n c z e a magyar tölgyek elnevezéséről értekezik s én meg vagyok győződve, hogy mindazok, a kik a magyar tudományos nomenklatura ügye iránt érdeklődnek s az abban uralkodó zavart keservesen tapasztalták, belefogtak a cikk olvasásába, a végén pedig — épen mint magam is — egy kérdéssel találkoztak, mely nem más, mint az: hogyan kell tehát a magyar tölgyeket magyarul nevezni?

Noha az értekezésnek irányzata az, hogy irodalmi adatok és idézetek alapján épen e kérdésre adja meg a feleletet, a felelettel bizony csak adós maradt; szóval, a tisztázó eljárásnak legsarkalatosabb elve ellen vétett, mely a valamiben való megállapodást követeli. A cikket elolvastva, legott reátalálunk a baj nyitjára, mely az, hogy a szerző nem alkalmazkodott K a n t ismert téte-

léhez, mely így hangzik: »Die Beobachter einer scientiſischen Methode haben die Wahl, entweder dogmatisch oder sceptisch, *in allen Fällen aber die Verpflichtung, systematisch zu verfahren*«, a mi természetesen az induktív, deduktív, synthetikus, analytikus eljárásnál is igaz és kötelesség marad. Nálunk, különösen a tudományos nomenklatura terén, ez a kötelesség kettős súlylyal nehezedik az íróra, mert a nagy harc még nincs befejezve, az orthológok és neológok tábora még ádáz dühvel csatogtatja fegyverzetét; az a zászló tehát mely a mai tudományos irodalomra nézve azt jelenti, hogy nyelv tekintetében helyre kell állítani a régi irodalommal és a népnnyelvvél való szerves kapcsolatot, még nem vívta ki a végleges győzelmet s épen ezért minden harcos pontosan kiélezett fegyverrel tartozik a csatatéren megjelenni.

Dr. Borbás is ehhez a táborhoz szít s ezért csak sajnálni lehet, hogy fegyverzetére nem fordít kellő gondot, megtűri rajta a reszelős élt, néha a rozsdafoltot is.

Ám térjünk a dolog velejére. A cikkkiró a következő célt tűzte ki:

1. Tudományosan meghatározni a magyar tölgyeket.

2. A megállapított fajokra alkalmazni a magyar népies elnevezéseket.

3. A népies elnevezésekben nyilatkozó rendszert világossá tenni.

Ez a cikkből kivehető; de a *beosztás* és az abból önként folyó *rendszeres* megfejtés elmaradt; innen a zavar.

A tudományos meghatározásnál a »lex prioritatis« alapján meg kellett volna állapítani a magyar földön termő és eddig biztosan felismert tölgyfajokat; azután következett volna a népies elnevezések kritikai méltatása és alkalmazása, végül a népies elnevezésekben netalán nyilatkozó rendszer kifejtése; így magától kibontakozott volna az a végső megállapodás, a mely a szerző adataiból egyáltalában telhetett s ez minden esetre tisztázó volt volna.

De Dr. Borbás eme dolgozatát bizonyos ötletszerűség jellemzi: mindenről egyszerre akar beszélni, mindent, — lényegest lényeg nélkül valót — érinteni, s minthogy egy adott körben a fogalmak közvetve vagy közvetlenül összefüggnek, belekerül cikke során a latin synonymikából a magyar tájshólásba, innen a nyelvészeti sejtelmekbe, a melyek a mocsárfá révén végre is a bocsári Mócsáry családig ragadják.

A cikk irányát vébe, nem az a kérdés: mit tartott Kitaibel, Dörner, Kerner vagy még akárhány botanikus — *egyenként* — a magyar tölgyfajokról, hanem az, hány fajt lehet az irodalom alapján *biztosan meghatározni*, a lex prioritatis alapján pedig melyik ekkor a helyes név. Mindazok a kritikai vizsgálatok, a melyek ehhez elkerülhetetlenül szükségesek voltak, nem a szövegbe, hanem a jegyzetbe tartoztak volna. És szakasztott ilyen a magyar

elnevezések alkalmazása is. Én csak így gondolhatom a tisztázó eljárást.

És a mint a szerző itt vétette el a dolgot, úgy járt a harmadik pontra nézve is. Azt találja, hogy a nép nyelvében a Linné-féle *kettős* elnevezés »csirázik« s felhossa például azt, hogy a *Sambucus nigra* = bodza vagy bodzfa (böczfa), a *S. Ebulus* = borzag. Én megvallom, hogy én a népnyelvben élő *kettős* elnevezést, mely nemcsak »csirázik«, hanem tökéletesen érett gyümölcs, más-képen tudom, t. i. úgy, hogy a *S. nigra* = fekete bodza, a *S. racemosa* = havasi vagy vörös bodza, a *S. Ebulus* = gyalog bodza, a mi mindenesetre Linné törvényének tökéletesen megfelel; sőt a dolog alapjában úgy áll, hogy Linné azt, a mi a nép nyelvében a dolgok természetében kifejlődött *kodifikálta* és a tudományban következetesen alkalmazta. A különbség annyi, hogy Linné a *kettős* elnevezést minden fajra nézve kötelezővé tette, holott a nép csak ott él vele, a hol más-képen nem boldogul, azaz, a *csirokkal* beéri, a *repánál* különböztet: sárgarépa, vörösrépa, czukorrépa, tekarmányrépa stb. úri-tök, lopótök, sárgadinnye, görögdinnye stb. stb.

Ha Dr. Borbás ezen a nagyon természetes csapáson halad, akkor nem támad a »növényhadakról« szóló ötlete, a mely úgy a mint ő kifejti, merő ellentétje annak, a mit Linné kodifikált, mert nemet = genust sehogysem jelenthet, a mint ezt példái, így a bodzfa, borzag világosan bizonyítják is.

A növényhadak definíciója szerinte az, hogy a nép a növényhadakkal vagy nemzetségekkel »a vérrokonságban levő növényeket is *megkülönbözteti* egymástól«. Ez teljességgel nem áll, nem is állhat, mert a nép növényhadai nem különböztetik, hanem *összefoglalják* a »vérrokonságban« levő növényeket.

A nép »növényhadai« mindenütt szakasztott azok, a melyeket a botanika ősapja felállított, t. i. fűvek, bokrok, fák, kifejtve pedig erdő, cserjés, bozót, cziher, rét, kaszáló, lúp, dudvás, burjános stb. stb., a melyekben azután sorban külön-

böztet, pl. bükkös, tölgyes, fenyves, vegyes erdő — a bokrosban: mogyoró, kecskerágó, feketegyűrű, galagonya, som, stb. stb. Tehát jogosan csak azt lehet mondani, hogy a nép megkülönböztet növényhadakat s ezeknek határai között nemzetségeket, ezekben végre szükség szerint még fajokat is, pl. fekete bodza, havasi bodza, gyalog bodza stb. az egész pedig teljesen kongruál a Linné módszerével.

Ezen a csapáson haladva, eljutunk ahhoz is, a mit Dr. Borbás helyesen és nyomósan az ép nyelvérzékéről mondott, mert valóban ettől függ, hogy a magyar nomenklaturát tudományosan és a nyelv szellemében kifejlesszük. Fájdalom, hogy az alkalmazásban itt is, és szerencsétlenül ötletszerű. A tölgyeken termő soknemű kidagadások számára elfogadja s nyomban alkalmazza a »suskát«, noha ez a legnyersebb szlavizmus*. »Suchi = száraz, sušiti = szárítani, šušenka = aszalt gyümölcs, šuška = a tölgyeken termő gubacs. Én a jobban átmagyarosodott gubacsot tartanám meg s a megkülönböztetés így folyhatna: cserző gubacs, fészkes gubacs, lencsés gubacs stb.

K a n t tétele előtt meghajolva, kimerítem kötelességemet, s felállítom azokat a pontokat, a melyek, szerintem, a jövőben elejét vehetik annak az ingadozásnak, a mely Dr. Borbás értekezésében pl. a mocsárfa alkalmazásában oly kirívó.

Mint hogy a nép megkülönböztetés és elnevezés dolgában növénynyel, állattal egyformán bánik, elmondom, mire tanított meg a halak körül folytatott vizsgálódásom.

1. A szerzőknek a népies elnevezésekre vonatkozó adataik csak relatív értékűek, mert, rendesen csak lokális természetűek, és sokszor csak találmára alkalmaztatnak.

2. A nép elnevezései is ingadozók;

* Hogy tót eredetű, az hagyján; nyomatékosabb az, hogy nincs rá szükség.

SZERK.

elváltozásuk széles határok között mozog; az alkalmazás az illető vidék népének megkülönböztető érzékétől függ, mely vidékenként hol élesebb, hol tompább.

3. A tisztázást csak a rendszeres gyűjtés, a gondos megrostálás és összehasonlítás teszi lehetővé.

Álljon itt egy pár példa. A halászati írók teljesen megrögzöttek abban, hogy a »görgécse« = *Gobio*, a »durda« pedig *Abramis*. A rendszeres gyűjtés bizonyítja, hogy ez a két népies elnevezés egy harmadik halfajé, t. i. az *Acerina cernua*-é, mely a következő neveket viseli: borholy (porhó), disznóhal, dörgecs, dörgécse, dörgicse dörgöcse, dörgöcze, durbancs, durbincs, *durda*, dürgencs, *görgécse*, görgicse, görgöcse, lezsér, macza, paptetű, pikó, tövishal, varsintha, vízidarázs.

Itt a »görgécse« és a »durda« nagyon erősen meg vannak kötve s a halászati írók úgy estek tévedésbe, hogy rossz vidékre jutottak.

A rendszeres gyűjtés még másra is tanít, arra, hogy a nép a közös kirívó jegyű fajokat sokszorosan összetéveszti. Így a sügér, buczó, durbincs három faj, melynek két-két tuskés hátsőrényúszója van; a hol a nép érzeke finom, ott a nevet jól alkalmazza, a hol nem finom, összevissza hányja.

A tanulság igen világos: a nép ugyanazt az állatot egyfelől egy tőelnevezésnek sokszoros változatával, másfelől oly nevekkkel is illeti, a melyek teljesen önállóak, vagyis: durbincs, dürgencs, dörgécse, görgécse egyfelől, lezsér, macza stb. másfelől.

Ebből a szempontból tekintve Dörner, Kitaibel és mások egyes magyar tölgynevei sem lehetnek döntők, azok is a rendszeres gyűjtés összehasonlító rostájára tartoznak; sőt következik még az is, hogy lehet az *egyes* név remek magyarságú is, még mindig az a kérdés, vajjon az adott vidéken a nép helyesen különböztet-e? Ezen felül még az is kérdés: mennyit ér a vidék magyarosága, hogyan viszonylik pl. Nógrád a

Bodrogközhöz épen a tölgyek dolgában.

Ez a rendszeres gyűjtés nem könnyű dolog; de az egyedüli mód arra, hogy igazán eredményre jussunk, hogy pedig hozzá lássunk, ennek nagy ideje is.

Művelődési viszonyainkra való tekintetből mondom, hogy a nemzet annak fogja nyújtani a pálmát, a ki rendszeres eljárással — de rendszeressel ám! — megjavítja a tudás legfőbb szerszámát, a nyelvet.

HERMAN OTTÓ.

XXXIII. A CSILLAGKÖDÖK ÉS VÁLTOZÓ CSILLAGOK.

Ha tiszta éjen feltekintünk az égboltozatra, és szemléljük a csillagok ezreit, azonnal szemünkbe tűnik a tejút, a legnagyobb csillaghalmaz, mely óriási ködhídként vonul át az égboltozaton. Figyelmes vizsgálódás után a csillagok sokasága közt, halvány elmosódott foltocskákat is veszünk észre: ezek részint *ködök*, részint *csillaghalmazok*.

Már szabad szemmel láthatjuk az *Orion*, *Andromeda* ködöt, a *Bika*, *Rák*, *Ikrék*, *Perseus*, *Vadászkutya*, *Herkules* csillagkép halmazát. De mennyivel elragadóbb, fenségesebb a kép, ha teleszkópon nézzük a ködöket vagy valamely csillagcsoportot, melyben ezer és ezer csillag ragyog különféle színekben s mintegy egymás háttára szórva. Ezekről a ködökről és a hirtelen fellobbanó és ismét elenyésző Napokról, az ú. n. változó csillagokról akarok egyet-mást elmondani, hogy a legújabb csillagászati észleletek jelentőségét, melyek a múlt hetekben itt a hazában tétettek, tisztán megérttessem.

A ködök képe majd kerek vagy tojásdad, majd szabálytalan és halvány, elmosódott; középkben fénylő maggal, vagy a nélkül. Egy részök, ha erős nagyítású, nagy fényerejű teleszkóppal vizsgáljuk, apró csillagokra bomlik s színeképök folytonos; mások megtartják ködalakjukat s színeképök vagy az előbiekével megegyező, vagy gázalakra vall. Az utóbbiak a *valódi ködök*, a többiek pedig, habár a mai optikai műszerekkel nem is bonthatók fel csillagokra, *csillaghalmazok*, s talán az optika hala-

dásával nagy részök csakugyan fel is lesz bontható csillaghalmazokra.

Mik a ködök? Mekkora távolság választ el bennünket tőlük? mi a múltjuk, jelenök, jövőjük? Oly kérdések, melyek legnagyobb részére kimerítő feleletet, a tudomány mai állásán, még nem adhatunk; csupán hipotéziseket állíthatunk fel, melyek az eddigi észleletek eredményeire támaszkodnak.

1612-ben fedezte fel Marius Simon az *Andromeda* ködöt, s ez időtől keletkeződik a ködök rendszeres észlelése. Messier már 101 ködfoltot tartalmazó katalogust állított össze; messze túlhaladta őt Herschel William és az apához méltó fiú, Herschel John. Az első Herschel nagy teleszkópjával 1786—1802. évig 2303 ködöt és 197 csillaghalmazt észlelt, s nagyobb részüket ő is fedezte fel. Nyolcz osztályba sorozta őket, a ködök fényereje és a halmazok csillaggazdagsága szerint. A negyedik osztályba tartozóknak »*planetáris köd*« nevet adott. Legtöbbjök kerek, némelyik tojásdad; fényük igen gyenge s átmérőjük 2—10 első percz; felszínök egyforma fényességű, vagy a középutóól a szélők felé gyengülő; ritkán megfordítva. Az ezen osztálybelieket a legerősebb nagyítással sem bírta csillagokra felbontani.

Herschel John 1834—1838-ig a déli eget vizsgálta át. Utána Lamont nem annyira helymeghatározásokkal, mint a ködök fizikai leírásával foglalkozott. Az újabb időből különösen Lord Rosse említendő fel.

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedélyezés — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhatsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.